

Bir qış axşamı Yaltada

Stalin, Ruzvelt və Çörçill nə barədə razılaşıdılar

Düz yetmiş il əvvəl, 1945-ci ilin fevral ayında "Böyük üçlük" üzvləri Yaltada görüşdülər. Onların guya Avropanı bölüşdükləri barədə razılaşmaları sonralar siyasi dairələrdə, müxtəlif səviyyələrdəki danışıqlarda geniş söhbət mövzusunda çevrilmişdi. Bəs əsl həqiqət necə idi? Bu müzakirələrin kökündə bir reallıq varmı? Yoxsa ki əfsanələr idi, baş alıb gedirdi?..

Moskvada çıxan "Oqonyok" jurnalında (2015-ci il, № 5) dərc olunan bir yazıda bununla əlaqədar bəzi qaranlıq məsələlər aydınlıq gətirilir.

Belə hesab edilirdi ki, Böyük Britaniyanın baş naziri Uinston Çörçill Şərqi Avropanın bölüşdürülməsi planını Stalinə şəxsən özü təklif etmişdi. Lakin bu, Yalta görüşündən əvvəl, 1944-cü ilin oktyabrında Çörçill Maskvada olarkən baş vermişdi.

Baş nazirə o vaxt elə gəlirdi ki, "Co dayı əvvəllər heç vaxt olmayan uzuyolalıq nümayiş etdirir". O, Stalinə Sovet İttifaqı və Böyük Britaniyanın Avropanın müxtəlif ölkələrinə təsir imkanlarını faizlə göstərən vərəqələr verdi: Yunanıstana - müvafiq olaraq 90 və 10 faiz, Yuqoslaviya və Macarıstana - yarımbarı, Bolqarıstana - 75 və 25 faiz.

Stalin nüfuz dairəsinə bölgü barədə Çörçillə razılaşıdı. Lakin amerikalılar bu sövdələşməni bəyənədiklərindən, təbii ki, heç bir razılaşma da əldə olunmadı.

Bəziləri britaniyalı nazirin bu addımını böyük dövlətlərin xalqların taleyini abrısızcasına həll etmək nümunəsi kimi qiymətləndirdilər. Və Çörçillə bunu bağışlamadılar. Digərləri Mərkəzi və Şərqi Avropada mövqelərinin saxlanması üçün Qərbin ağıllı gediş cəhdi hesab edilirdilər. Qərb siyasətçiləri başa düşürdülər ki, onların Şərqi Avropaya təsir etmək üçün şansları çox azdır. Təsədüfi deyil ki, U. Çörçill Yaltaya yola düşməzdən əvvəl öz katibinə söyləmişdi:

- Bütün Balkanlar, Yunanıstandan başqa, bolşevikləşdiriləcəkdir, mən bunun qarşısını almaq üçün heç nə edə bilmərəm. Polşa üçün də nəse etməyə gücüm çatmaz...

Stalin və Çörçill bir-birinə həqarətlə yanaşırdılar.

- Bəlkə siz düşünürsünüz ki, biz Çörçillin kim olduğunu unutmuşuq?-deyə sovet rəhbəri Yuqoslaviya Kommunist Partiyasının rəhbərlərindən birinə sual vermişdi. İngilis üçün öz müttəfiqlərinə qarşı pislilik etməkdən böyük xoşbəxtlik yoxdur. Çörçill elə adamdır ki, fürsət taparsa cibindəki son qəpiyini də çırpışdıracaq. Ruzvelt isə belə deyil - o, əlini yal-

nız böyük tikəyə uzadar. Çörçill qəpiyə də tamah salar.

Öz növbəsində Britaniyanın baş naziri də borclu qalmır:

- Rusiya nəhəng bir heyvandır, çoxdandır aclıq çəkir,- deyə "Uinston Çörçill" "Azad Fransa"nın rəhbəri general Şarl de Qolla bildirir.-Bu gün ona doyuncaya yemək imkanı verməmək olmaz. Lakin söhbət ondan gedir ki, bütün sürünü yeyib qurtarmasın. Mən Stalinin tələblərini azaltmağa çalışıram. Lakin aydındır ki, yeməkdən sonra həzm prosesi gəlir. Yeməyin həzm olunması vaxtı çatanda ruslar üçün çətinliklər başlayır. Onda mömin Nikolay, ola bilsin, adamyeyenin ehtiyat üçün duzlayıb saxladığı bədbəxt uşaqları dirildə bildi...

...1945-ci ilin fevralında ingiltərə və Amerika rəhbərləri Stalinlə görüş üçün Kırma gəlmişdilər. Yaltada razılıq ab-havası hökm sürürdü. Sovet ordusu Baş Qərargah İdarəsi rəisinin birinci müavini general Antonov almanların Şərq cəbhəsində möhkəmlənmək üçün qüvvələr göndərməsinə mane olmaq məqsədilə müttəfiqlərin aviazərbələr endirməsini xahiş etdi. O, üç nəqliyyat mərkəzini təklif etdi -Berlin, Leypsiq və Drezden. Müttəfiqlər razılaşıdılar. Fevralın 13-nə keçən gecə Drezdenə bombalar yağdırıldı. Ayın 15-i səhəri şəhərin intensiv bombalanması başa çatanda məlum oldu ki, həlak olanların sayı 40 min nəfərə çatır.

Konfransda Stalin, Ruzvelt və Çörçill SSRİ-nin Yaponiyaya qarşı müharibəyə başlayacağı tarixi də müəyyənləşdirdilər. Almaniyanın işğal zonalarının sxemini qəbul etdilər, təminat haqda müzakirələr apardılar. Fransanın hegemon dövlət rolunu bərpasına, həmçinin BMT-nin yaradılmasına razılaşıdılar. İngilis-Amerika zonasında qalmış, eləcə də alman hərbi geyimində əsir götürülmüş sovet vətəndaşlarının Moskva qaytarılması barədə razılaşma sənədi imzalandı. Amerikalılara təslim olmuş Vlasovçular Sovet İttifaqına təhvil verildilər - general Vlasov başda olmaqla rəhbərlik əsli. Digərləri isə həbs düşərgələrinə göndərildilər.

Yalta görüşündə Stalin, Çörçill və Ruzvelt bir tərəfdə hücum edən sovet qoşunlarının, digər tərəfdə isə müttəfiq qoşunlarının dayanmalı olduğu xətti müəyyənləşdirdilər. Müharibədən sonra bu ayırıcı xətt Avropanı bölən sərhədə çevrildi. Belə bir şeyi əvvəlcədən təsəvvür etmək olardı mı?..

Stalin istəyirdi ki, birincisi - dünya SSR-ni bu ölkəyə qatılmış Pribaltika res-

publikaları, Polşanın bölünməsi nəticəsində birləşdirilmiş Qərbi Ukrayna və Belarusiya, həmçinin 1940-cı ilədək Rumıniyaya məxsus olan Bessarabiya və Bukovinanın da daxil olduğu yeni sərhədlər çərçivəsində tanısın. İkincisi - Sovet İttifaqı ətrafında dost ölkələr zolağı yaransın. Qızıl ordunun daxil olduğu bütün ərazilər Sovetlərin təsir dairəsinə düşməli idi...

Qərb liderləri kontinentin şərqində Sovet İttifaqının mühüm rolunu qəbul etdirdilər. Ruzvelt hətta Stalinə yazırdı: "Birləşmiş Ştatlar heç vaxt Polşada sizin maraqlarınıza ziyan vuran müvəqqəti hökuməti müdafiə etməyəcək".

1945 - ci ilin əvvəllərində Franklin Ruzvelt artıq yazıq-yazaq beyin işemiyasından əziyyət çəkirdi. Onun xəstə ürəyi beynini lazımi miqdarda oksigenlə təmin edə bilmirdi. Belə deyilir ki, Yalta konfransında Ruzvelt özünü o qədər pis hiss edirdi ki, hətta Stalinə başa düşürdü. Daha doğrusu, Amerika prezidenti əslində Sovet rəhbərini başa düşmək gücündə deyildi.

- Amerikalılar, - deyə səfir Harriman xalq komissarı Molotova bildirirdi, - çox gözəl başa düşürük ki, Şərqi Avropanın kiçik ölkələrində Sovet İttifaqının maraqları var və orada xüsusi imtiyazlara sahib olmalıdır. Bütün iş bunu elə bir si-

yasi formaya salıb təqdim etməkdən ibarət olmalıdır ki, Amerika ictimaiyyəti hesab etməsin ki, Bolqarıstan və Rumıniya Sovet İttifaqı tərəfindən "əzilib", bu ölkələrdə seçki azad deyil, hökumət isə "rusların əlaltısı"dır.

"Bu yerdə mən Harrimanın sözünü kəsdim, -deyə Molotov söhbət zamanı bildirir, -aramızda ümumiyyətlə demokratiyanın nə olması, xüsusən də Bolqarıstanda və Rumıniyada demokratiya..." mövzusunda uzun bir diskussiya oldu.

Yaltada nə amerikalılar, nə də ingilislər Qızıl ordunun azad etdiyi ölkələrin sovetləşməsi ideyasına razılaşıdılar. "Böyük üçlük " Avropa ölkələrinin tam demokratikləşməsinə dair deklarasiya qəbul etdilər. Ruzvelt hesab edirdi ki, Şərqi Avropada azad seçkilər keçiriləcək. Çörçill artıq Stalin diplomatiyasının prinsiplərini mənimsəmişdi : bizim olanlar elə biza də qalmalıdır, digər məsələləri isə danışıqlar yolu ilə həll etmək mümkündür.

Moskva, Vaşinqton və Londonda "xüsusi maraqlar"ı hərə özünəməxsus şəkildə başa düşdü və bir-birlərinin güddüyü məqsədin mahiyyətini yanlış anladılar.

Stalin hesab edirdi ki, razılaşma belə oldu: o, aviadaşıyıcılar inşa etmir, İngiltərə və Amerikanın təsir zonasında olan ərazilərə daxil olmur, eyni zamanda Qərb də Şərqi Avropada onun işlərinə qarışmır. Fransanın gələcək prezidenti general Şarl de Qoll Moskva olarkən Stalinin söhbətlərindən başa düşdü ki, "Sovetlər öz qoşunlarının işğal etdiyi dövlət və ərazilərdə xüsusi istəyi və arzusuna müvafiq hərəkət etməyə tam haqlıdır. "

Yalta konfransından sonra Stalin bu nəticəyə gəldi ki, onun Qərb müttəfiqləri olduqca zəif iradəlidirlər, odur ki, təzyiqli göstərməklə bütün məqsədinə çatdırlar. Konfrans iştirakçıları başa düşmədilər ki, onlar bir-birlərini və özlərini necə də aldadıblar. Yalta görüşündən ayyarım keçməmiş Çörçill və Ruzvelt əldə edilmiş razılaşmanın artıq tam iflasa uğradığı barədə danışırdılar.

Bir həqiqət vardı ki, Yalta görüşü olmasaydı belə, Avropa onsuz da bölünəcəkdə. Stalin əbəs yerə partiya yoldaşlarına demirdi:

- Bu müharibə əvvəlki kimi deyil. Hansı ərazini kim tutarsa orada məskunlaşsın, ordu haraya girərsə oraya öz ölkəsinin siyasi sistemi tətbiq edilər. Başqa cür ola da bilməz...